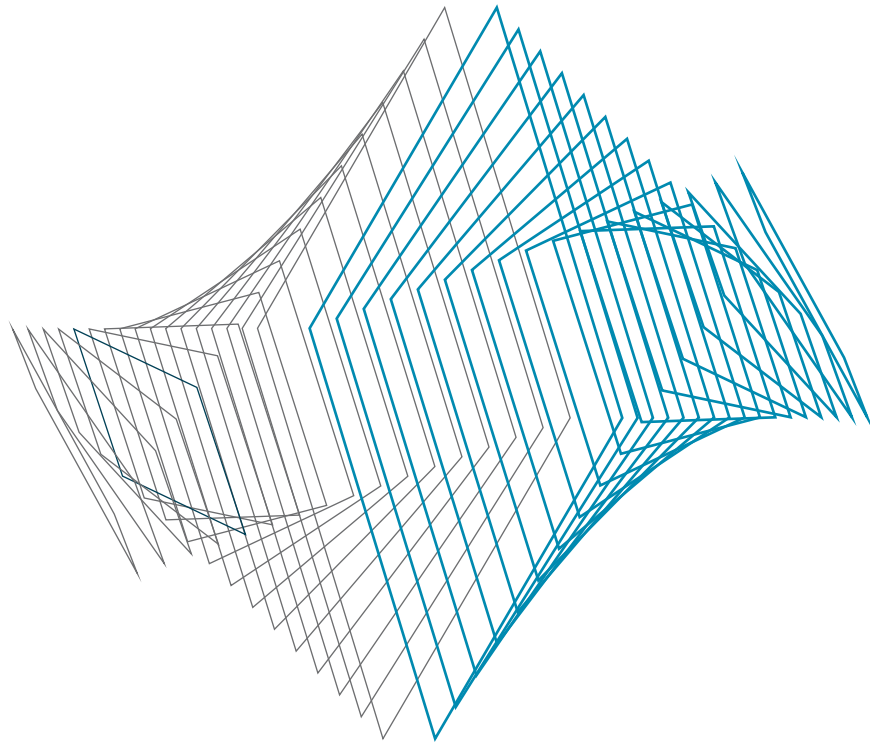

Ekonomické a sociální systémy EU

Žák Milan

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

2016

EKONOMICKÉ A SOCIÁLNÍ SYSTÉMY EU

EKONOMICKÉ A SOCIÁLNÍ SYSTÉMY EU

Vysoká škola ekonomie a managementu

2016

Ekonomické a sociální systémy EU

Ing. Petr Mach, Ph.D. (kapitola 3)

Ing. Ivan Pilip (kapitola 1)

Prof. Ing. Milan Žák, CSc. (editor, kapitola 2 a 4)

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2016

Vydání první. Všechna práva vyhrazena.

ISBN: 978-80-87839-65-2

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Tato publikace neprošla jazykovou a redakční úpravou.

OBSAH

KAPITOLA 1: EKONOMICKÁ INTEGRACE	5
1.1 FORMY INTEGRACE A DALŠÍ INTEGRAČNÍ USKUPENÍ	5
1.1.1 Nástroje k ochraně domácí ekonomiky	5
1.1.2 Druhy a formy integrace	6
1.1.3 Další integrační uskupení ve světě	8
1.2 HISTORIE EVROPSKÉ INTEGRACE A HLAVNÍ ETAPY JEJÍHO VÝVOJE	9
1.2.1 Situace v Evropě po 2. světové válce	10
1.2.2 Společný trh s uhlím a ocelí	11
1.2.3 Evropské hospodářské společenství	11
1.2.4 Jednotný evropský akt	12
1.2.5 Smlouva o Evropské unii	13
1.2.6 Další rozšiřování EU, Smlouva z Nice	14
1.2.7 Konvent, Ústava a Lisabonská smlouva	15
1.3 INSTITUCIONÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ EU	17
1.3.1 Evropská rada	17
1.3.2 Rada EU	18
1.3.3 Komise	19
1.3.4 Evropský parlament	20
1.3.5 Další instituce EU	21
1.4 MECHANISMY FUNGOVÁNÍ EU, OBLASTI PŮSOBNÍ A VYMEZENÍ KOMPETENCÍ	22
1.4.1 Rozdělení pravomocí mezi EU a členskými státy	23
1.4.2 Politika hospodářské soutěže	25
1.4.3 Druhy dokumentů EU a mechanismy jejich přijímání	27
1.5 FINANCOVÁNÍ EU A EVROPSKÉ FONDY	29
1.5.1 Principy rozpočtové politiky EU	30
1.5.2 Výdaje rozpočtu EU	33
1.5.3 Příjmy rozpočtu EU	37
1.5.4 Čerpání fondů EU v České republice	40
1.6 STRATEGICKÉ DOKUMENTY EU	43
1.6.1 Lisabonská strategie	43
1.6.2 Agenda 2020	44
KAPITOLA 2: INSTITUCIONÁLNÍ ASPEKTY VLÁDNUTÍ, BYROKRACIE, REGULACE A PŘEROZDĚLOVÁNÍ	47
2.1 STÁT, KONSENZUS A VEŘEJNÝ ZÁJEM, PROBLÉM PŘEROZDĚLOVÁNÍ	47
2.1.1 Konsensus	48
2.1.2 Funkce společenského blahobytu	50
2.1.3 Přerozdělování	56
2.2 INSTITUCE A VÝKONNOST	59
2.2.1 Definice institucí	59

2.2.2	Instituce a výkonnost.....	64
2.3	INSTITUCIONÁLNÍ KVALITA, REGULACE, BYROKRACIE	71
2.3.1	Ekonomický pohled na byrokracii	73
2.3.2	Teoretický pohled na regulaci	80
2.3.3	Souvislosti mezi byrokracií a regulací.....	84
KAPITOLA 3: MĚNOVÁ INTEGRACE		86
3.1	MĚNOVÁ INTEGRACE.....	86
3.1.1	Stručná historie měnové integrace a desintegrace	86
3.1.2	Země s eurem mimo eurozónu	90
3.1.2.1	Země s právem razit vlastní mince.....	91
3.1.2.2	Země platící eurem bez smlouvy s EU.....	91
3.1.2.3	Francouzská zámořská území platící eurem	92
3.2	PRAVIDLA EUROZÓNY	95
3.2.1	Teorie optimální měnové oblasti	95
3.2.2	Konvergenční kritéria	97
3.2.3	Pakt stability a růstu	99
3.2.3.1	Postup při nadměrném schodku.....	100
3.2.3.2	Komise žaluje Radu kvůli Německu a Francii.....	101
3.3	FUNGOVÁNÍ EVROPSKÉ CENTRÁLNÍ BANKY	103
3.3.1	Kapitál Evropské centrální banky	104
3.3.2	Ražebné a inflační daň	105
3.3.3	Převod devizových rezerv na ECB a dělení měnového příjmu.....	106
3.4	DLUHOVÁ KRIZE.....	108
3.4.1	Záchranné půjčky Řecku.....	108
3.4.2	Zřízení záchranných fondů	110
3.4.3	Pakt euro plus.....	111
3.4.4	Státní bankrot a restrukturalizace dluhu.....	115
KAPITOLA 4: SOCIÁLNÍ SYSTÉMY EU		119
4.1	SOCIÁLNÍ POLITIKA	119
4.2	EVROPSKÝ SOCIÁLNÍ MODEL.....	122
4.3	TŘETÍ SEKTOR	125
LITERATURA.....		128
GLOSÁŘ.....		130
VZOROVÝ TEST A OTÁZKY K PROCVIČENÍ		141

PŘEDMLUVA

Projekt „EVROPSKÁ UNIE“ je bezesporu projektem ambiciózním, v současné době zatím ojedinělým a vzhledem ke skutečnosti, že při jeho realizaci hrála téměř vždy větší roli politika než ekonomie, i vnitřně rozporným. Vstupem do EU učinila ČR logický a velmi pravděpodobně nezvratný krok, výhody i nevýhody EU se staly naší realitou, našimi klady i záporů. Okamžikem vstupu ČR do EU se zdálo, že samostatný předmět „EVROPSKÁ UNIE“ zanikne, že problematika EU prostoupí či prosákne plynule do ostatních vyučovaných předmětů, leč opak se stal pravdou. Jsme-li členy nějakého společenství, pak by nás mělo zajímat, jak si toto společenství vede, jaká je jeho historie a jaké jsou jeho vyhlídky v kontextu globálního světa. Je výše zmíněný primát politiky nad ekonomikou tahounem, či brzdou evropského pokroku, jaké jsou výhody jednotného trhu a jak přispívá k vývoji měnová a v budoucnosti možná i fiskální unie? Jak se EU vyrovnává s principem subsidiarity a jak fungují evropské byrokratické struktury? Je EU skutečně prostorem pro uplatňování vzájemné solidarity mezi občany a administrativou? To jsou jen některé otázky, na které byste měli dostat odpověď v následujícím textu, ve kterém byly použity kapitoly z dřívější publikace „Evropská unie“ autorů Petra Macha a Ivana Pilipa. Autorů, na jedné straně teoreticky vysoce fundovaných, na straně druhé zaujatých svým osobním pohledem. Výsledkem je text, ze kterého je patrné, že byl stvořen s láskou a péčí – co víc si může čtenář přát.

Milan Žák - editor

ÚVOD

Evropská integrace je jedním z nejvýznamnějších politických a ekonomických projektů, které ovlivnily vývoj našeho kontinentu v posledním více než půl století. Myšlenkové základy tohoto procesu spadají do doby před druhou světovou válkou, ale podstatný vliv na její uskutečňování měla právě světová válka a následná snaha najít nové formy soužití a spolupráce v Evropě.

Ekonomický a sociální rozměr evropské integrace, na který je zaměřena pozornost tohoto textu, je založen na přesvědčení, že odstraňování bariér vzájemné spolupráce může přinášet mnohem více pozitivních efektů než uzavírání se do sebe a ochrana proti vnějšímu prostředí, a dále na úsilí o snižování rozdílů ekonomické a sociální úrovně v jednotlivých zemích. Těmto snahám má sloužit jednak liberalizace vzájemného obchodu a pohybu výrobních faktorů mezi jednotlivými členskými zeměmi a jednak systém podpory méně rozvinutých oblastí a prioritních projektů vzájemné spolupráce. EU ale není jen prostorem ekonomickým, ale je také prostorem sociálním, o čemž svědčí snahy EU definovat společnou Evropskou sociální chartu.

Při snaze o popis a pochopení vývoje integrace v Evropě je nutné si uvědomovat dvě okolnosti. Jednak skutečnost, že evropská integrace je nejen ekonomický, ale zároveň politický proces. Nemůže tomu ani být jinak – nejde jen o historické souvislosti a motivace, které celý vývoj ovlivňují, ale také o to, že řada rozhodnutí týkajících se ekonomického rámce integrace má výrazné politické souvislosti, protože znamená postoupení mnoha kompetencí z národní vlády na nadnárodní nebo mezivládní úroveň při zachování principu subsidiarity. Druhá podstatná okolnost, kterou je při studiu tohoto textu nutné mít na paměti, je skutečnost, že celý proces má značnou dynamiku a informace, které byly platné před několika lety, mohou být dnes už překonané. S ohledem na tyto okolnosti je proto nutné vývoj a pravidla fungování Evropské unie studovat a brát v úvahu, že jde o stálý proces vývoje, k jehož hodnocení a pochopení by měl tento text napomoci.

KAPITOLA 1: EKONOMICKÁ INTEGRACE

Úvod

Snahy o integraci mezi různými zeměmi probíhají zejména po druhé světové válce a v řadě oblastí světa. Mají různé formy, zpravidla méně hluboké a zaměřené jen na uvolnění obchodu mezi zúčastněnými zeměmi a na koordinaci obchodní politiky. Ekonomická teorie také definuje různé formy integrace, od jednodušších, které se omezují právě na uvolnění obchodu, až po ty nejužší, jako je hospodářská a měnová unie. Hlubších forem dosáhla integrace zejména v Evropě, kde existovalo více uskupení, ale nejznámějším a nejvýznamnějším integračním uskupením se stala Evropská unie.

1.1 FORMY INTEGRACE A DALŠÍ INTEGRAČNÍ USKUPENÍ

Cíle subkapitoly

Seznámit se s:

- různými způsoby ochrany trhu a omezování konkurence a volného obchodu,
- jednotlivými stupni a formami integrace,
- sdružením EFTA a jeho stručnou historií,
- dalšími integračními uskupeními ve světě.

1.1.1 Nástroje k ochraně domácí ekonomiky

Integrace (tj. proces spojování ve vyšší celek) může mít různé formy a hloubku. V zásadě se vždy jedná o to, že státy v určitém rozsahu integrují své ekonomiky, aby dosáhly výhod z velikosti, jako je větší vnitřní trh, výraznější postavení navenek, úspory z rozsahu atd. Ve své podstatě jde tedy o proces založený na přesvědčení, že nikoli vzájemné bariéry, ale naopak jejich odstraňování se mohou stát významným zdrojem růstu a ekonomického rozvoje.

Tato východiska mohou z dnešního pohledu působit jako obecně uznávané principy, nicméně k jejich přijetí vedla poměrně dlouhá cesta. Pro většinu zemí bylo ve velké části minulého století hlavním zájmem domácí ekonomiku chránit před vnější konkurencí a k tomu využívat celé škály nástrojů, které mají státy k dispozici:

- cla na dovozy z jiných zemí,
- kvantitativní omezení dovozu (tj. stanovení limitů na množství dovozu určených položek),
- netarifní bariéry dovozu (licenční řízení pro uvedení výrobku na trh, hygienické, bezpečnostní a další předpisy atd.),

- omezení pohybu kapitálu (tj. kontrolovaný převod vlastní nebo zahraničních měn z jedné země do jiných),
- složitá pravidla pro udělování pracovních povolení obyvatelům jiných zemí,
- cílené oslabování vlastní měny v zájmu zlevnění domácích výrobků při vývozu (tzv. kompetitivní devalvace)
- a celá řada dalších.

Využívání těchto nástrojů bylo typické například v době mezi oběma světovými válkami a svým dílem také přispělo k prohloubení hospodářské krize na začátku 30. let. Autarkní systém ekonomiky panoval také v tzv. socialistických zemích po 2. světové válce až do konečného rozkladu ekonomického systému socialistického bloku.¹ Tato uzavřenost byla samozřejmě krajním jevem a ovlivnila ji také ekonomická odlišnost celého systému a neexistence tržní ekonomiky v těchto zemích. Tendence k uzavírání domácích ekonomik a ochraně domácího trhu se však zdaleka neomezovala jen na tyto státy.

V západní Evropě však převážily celkové tendence k liberalizaci ekonomiky a víře v tržní síly. V této souvislosti bylo zřejmé, že v zájmu růstu a konkurenceschopnosti je vhodnější spolupráce mezi jednotlivými zeměmi a otevřenost pohybu zboží a postupně i dalších výrobních faktorů mezi nimi. Tento přístup má silící vliv v ekonomické teorii i praxi ve stále větším počtu zemí a projevuje se zejména postupnou liberalizací mezinárodního obchodu² a pružnějším pohybem kapitálu.

1.1.2 Druhy a formy integrace

Ekonomická integrace ale znamená zavádění širších nástrojů spolupráce, než je snižování celních bariér a uvolnění pohybu kapitálu. Podle svého rozsahu je možno ji rozdělit do několika stupňů:

1. *Preferenční zóna obchodu* – dva nebo více států omezí cla pro vzájemný obchod, případně zmírní netarifní překážky obchodu.
2. *Zóna volného obchodu* – jsou zrušena cla, případně další netarifní bariéry, na obchod s některými nebo veškerými položkami vzájemného obchodu.
3. *Celní unie* – země odstraní cla ve vzájemném obchodě, zavedou stejné celní sazby na obchod se třetími zeměmi a celkově koordinují svou obchodní politiku.
4. *Společný (jednotný) trh* – země mají společnou regulaci obchodu a volný pohyb zboží, kapitálu, práce a služeb.
5. *Hospodářská a měnová unie* – je zaveden jednotný trh se společnou měnou a jedinou monetární politikou.

¹ Jako kuriozitu lze např. připomenout fakt, že každý drobný nákup v zahraničí včetně jiné socialistické země se uváděl při návratu ve zvláštním formuláři a odevzdával při přechodu státní hranice.

² Významnou roli v tomto procesu hraje WTO, Světová obchodní organizace.

6. *Úplná ekonomická integrace* – znamená hospodářskou a měnovou unii doplněnou o sjednocení dalších prvků hospodářské politiky, zejména rozpočtové a daňové.

Uvedené kategorie jsou samozřejmě do jisté míry teoretické, protože v reálném životě se mohou státy nacházet na pomezí jednotlivých kategorií. To je také případ současné Evropské unie, která tvoří jednotný trh (byť stále s dílčími výjimkami) a zároveň 17 jejích členů vytváří hospodářskou a měnovou unii (státy používající euro – mají společnou měnu a jednotnou monetární politiku).

Definice

Integrace (ekonomická integrace) je ekonomické, institucionální a případně politické uspořádání mezi jednotlivými zeměmi, které se zaměřuje na omezení nebo odstranění obchodních překážek, koordinaci různých prvků hospodářské politiky a ve svých vyšších formách koordinaci monetární a fiskální politiky jednotlivých zemí. Ekonomickým cílem integrace je omezení nákladů pro spotřebitele a výrobce, zvýšení a zjednodušení vzájemného obchodu a zvýšení výkonnosti ekonomik zúčastněných států. Integrace může mít řadu forem, od základního uvolňování pravidel vzájemného obchodu až po úplnou ekonomickou propojenost zemí, které se na integraci podílejí.

Zdroj: autor, s využitím uvedených pramenů

Stejně tak platí, že diskuse o dalším vývoji evropské integrace je ve své podstatě diskusí o pohybu na této „škále“ – kritici příliš hluboké integrace navrhují, aby zůstala u jednotného trhu, případně se dokonce vrátila do stadia pouhé zóny volného obchodu. Zastánci další integrace naopak podporují koordinaci politiky i v dalších oblastech a směřování k úplné ekonomické integraci, což by znamenalo i jistou formu federalizace Evropy.

Tato diskuse zřejmě bude doprovázet vývoj Evropy i v dalších letech, zejména v souvislosti s problémy eurozóny. Ty posilují argumenty těch, kteří považují hospodářskou a měnovou unii za problematickou etapu integrace – bez ohledu na to, ke kterému názorovému táboru patří. Shoda převládá v tom, že tato fáze evropské integrace jde už velmi daleko ve vzdávání se hospodářské suverenity jednotlivých zemí (zejména vzdání se vlastní monetární politiky znamená zbavení se jednoho z klíčových nástrojů hospodářské politiky země), zároveň však ponechává volnost státům v rozpočtové a daňové politice, a činí tak jednotnou monetární politiku stěží udržitelnou. Zde shoda končí – stoupenci hlubší integrace, jak bylo řečeno, navrhují tuto koordinaci zavést, kritici naopak odklon od společné měny a návrat k nižším fázím integrace. Otázkám historického vývoje, výhod a rizik jednotné měny se budeme věnovat v dalších částech textu.

1.1.3 Další integrační uskupení ve světě

Integrace evropských zemí v rámci Evropské unie samozřejmě není jediným pokusem o institucionalizaci spolupráce zemí s obdobnými politickými systémy a geograficky si navzájem blízké. V žádné jiné oblasti však nedosáhla tak hluboké formy a zásadního rozvoje jako právě v zemích dnešní EU.

Integrace v rámci EU není jedinou integrační snahou v rámci Evropy. Významnou roli (a roli jistě alternativy k dnešní EU) sehrálo Evropské sdružení volného obchodu (EFTA, European Free Trade Association). Vzniklo v roce 1960 a jeho členy jsou dnes Island, Norsko, Švýcarsko a Lichtenštejnsko. Většina dalších zemí, které byly členy EFTA, postupně přešla do dnešní EU (Dánsko, Portugalsko, Velká Británie, Rakousko atd.). Sdružení EFTA je založeno na principech volného obchodu mezi členskými zeměmi a úzce spolupracuje s Evropskou unií (zejména v rámci tzv. Evropského hospodářského prostoru). Různé formy integrace se odehrávají i na dalších kontinentech. Na území Severní Ameriky jde o NAFTA (North America Free Trade Association), jehož členy jsou USA, Kanada a Mexiko (v součtu HDP jednotlivých členů jde o největší integrační uskupení na světě). Na jihoamerickém kontinentu probíhá několik integračních pokusů, například v rámci Mercosur³ (Argentina, Brazílie, Paraguay, Uruguay, Venezuela a několik dalších států oblasti jako státy přidružené), Andské skupiny⁴ (Bolívie, Kolumbie, Ekvádor, Peru) nebo politicky motivovaného uskupení ALBA pod vlivem Venezuely a Kuby. Vesměs jde o integraci nepřesahující snahu (z ekonomického pohledu) o uvolnění vzájemného obchodu a koordinaci obchodní politiky vůči třetím zemím. Na území Asie jde o uskupení ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)⁵ s obdobnými cíli.

V pasáži o historii integrace je nutné připomenout také RVHP – Radu vzájemné hospodářské pomoci, existující mezi roky 1949–91, jejímž členem bylo i tehdejší Československo. Šlo o politicky motivované uskupení pod vedením Sovětského svazu, jehož reálným obsahem byla spíše koordinace plánovaných ekonomik jednotlivých členských států. Z tohoto důvodu a vzhledem k tomu, že žádná z členských zemí neměla standardní tržní ekonomiku, je obtížné zařadit toto integrační uskupení do některého z výše uvedených stupňů integrace.

Shrnutí

Ekonomická integrace je proces propojování ekonomik skupiny samostatných států založený na odstraňování bariér pro vzájemný obchod, případně pro pohyb výrobních faktorů. Může mít různé stupně od zóny volného obchodu přes jednotný trh až po měnovou

³ Zkratka ze slov Mercado Común del Sur, v překladu „Společný trh Jihu“.

⁴ Comunidad Andina.

⁵ V současné době 10 zemí – Indonésie, Malajsie, Filipíny, Thajsko a další, 11. (Východní Timor) žádá o přijetí.

nebo i hospodářskou unii. Ve světě existuje více případů integrace sousedních zemí, EU je mezi nimi integrací nejhlubší.

Klíčová slova

Ekonomická integrace

Cla

Netarifní bariéry obchodu

Kompetitivní devalvace

Zóna volného obchodu

Celní unie

Společný trh

Hospodářská a měnová unie

EFTA

1.2 HISTORIE EVROPSKÉ INTEGRACE A HLAVNÍ ETAPY JEJÍHO VÝVOJE

Úvod

Významnější snahy o ekonomickou a do jisté míry i politickou integraci v Evropě začaly hrát významnou roli po druhé světové válce a staly se součástí obnovy Evropy, respektive její západní části. Na tomto vývoji lze také sledovat posun na jednotlivých teoreticky definovaných stupních integrace – západní Evropa se posunovala od zóny volného obchodu přes celní unii k jednotnému trhu a část zemí postupně vytvořila měnovou unii. Kapitola popisuje zásadní okamžiky v tomto vývoji a také postup rozšiřování dnešní Evropské unie do současného stavu.

Cíle subkapitoly

Seznámit se s:

- Marshallovým plánem o OEEC,
- společným trhem s uhlím a ocelí,
- Evropským hospodářským společenstvím,
- Jednotným evropským aktem,
- Evropskou unií a jejím postupným rozšiřováním,
- procesem přijetí Lisabonské smlouvy.

1.2.1 Situace v Evropě po 2. světové válce

Úvahy a myšlenkové proudy směřující k hlubší spolupráci evropských zemí se objevovaly již mezi oběma světovými válkami (sjednocovací snahy staršího data necháváme pro potřeby tohoto textu zcela stranou), ale hlavní impuls přinesl až konec druhé světové války. Podstatným východiskem poválečné obnovy Evropy se stalo přesvědčení, že usmíření, rozvoj a vzájemná spolupráce dávají větší naděje pro jednotlivé země Evropy než potrestání poražených, které bylo zásadním rysem uspořádání po první světové válce a ve svých důsledcích napomohlo vzniku války druhé, mnohem ničivější.

Jedním ze zásadních programů, které obnově Evropy výrazným způsobem napomohly a ovlivnily další charakter spolupráce, byl tzv. Marshallův plán, přijatý v roce 1948, který spočíval v hospodářské pomoci evropským zemím poničeným válkou ze strany USA. Distribuci zahraniční pomoci a s tím související agendu začala zajišťovat k tomu založená Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC, Organisation for European Economic Cooperation). Ta byla po diskusích o její přesné roli a formě činnosti založena v dubnu 1948 a znamenala kromě jiného přenesení odpovědnosti za projekty související s obnovou Evropy na evropské státy samotné. OEEC se také věnovala otázkám tarifů a kvót, vzájemného obchodu, platebních mechanismů atd. Poté, co splnila svou původní hlavní úlohu, se do její činnosti přímo zapojily mimoevropské státy a byla postupně přeměněna v Organizaci pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD), která má dnes 34 členů a působí jako konzultační a koordinační orgán nejvyspělejších zemí světa.

Další institucí, která předznamenávala rozvoj integrace v Evropě, se stala Rada Evropy (nezaměňovat s Radou, která je jedním z orgánů dnešní Evropské unie). Ta vznikla v květnu 1949 a znamenala také jistý institucionální rámec pro spolupráci v rámci Evropy. Byla však jasně mezivládně orientována a také její (minimální) pravomoce byly přijatelné pro větší počet evropských zemí. Rada Evropy působí do dnešní doby, jejími členy je 47 zemí a soustředí se zejména na otázky fungování demokracie a lidských práv, kultury, vzdělávání a dalších oblastí.

Významným faktorem ovlivňujícím vývoj a podobu evropské integrace se stalo vytváření „železné opony“, tedy nástup nedemokratických režimů v prosovětských státech ve střední a východní Evropě, zejména v roce 1948 (značný význam pro pochopení závažnosti tohoto vývoje sehrál nástup KSČ k moci v tehdejší Československu, protože šlo o nedemokratický způsob převzetí vlády v zemi, která nepatřila k poraženým z války a zároveň byla jednou z meziválečných demokracií). Tento vývoj jednak posílil tendenci spolupráce západoevropských zemí v politické a ekonomické oblasti a jednak urychlil začlenění západního Německa (Spolková republika Německo vznikla v září 1949) do uskupení západních demokratických států.

1.2.2 Společný trh s uhlím a ocelí

Ze strategického pohledu byla pro ekonomiku v daném období klíčová zejména oblast těžby uhlí a výroba oceli (váha těžkého průmyslu byla výrazně vyšší než dnes, a navíc šlo o klíčové obory z pohledu vojenského průmyslu). To bylo také jedním z východisek pro tzv. Schumanův plán (Robert Schuman, v r. 1950 francouzský ministr zahraničních věcí), který vznikl také s podporou další významné osobnosti evropské integrace Jeana Monneta (šéf francouzského Vysokého plánovacího úřadu a bývalý ekonomický zmocněnec Ch. de Gaulla). Jeho hlavním cílem bylo vytvoření společného trhu pro uhlí a ocel a nadnárodní koordinace těchto oborů ekonomiky.

Tento plán získal postupně politickou podporu v dalších zemích západní Evropy a za podpory významných politiků podporujících integraci v Evropě (K. Adenauer, de Gasperi a další) se postupně stal jedním z hlavních cílů organizace, které se tyto obory dostaly i do názvu – Evropské sdružení uhlí a oceli. Tato smlouva byla podepsána v dubnu 1951 v Paříži (je také nazývána „Pařížskou smlouvou“) Francií, Německem, Itálií, Belgií, Holandskem a Lucemburskem. Smlouva sama také zakládala první společné instituce (Rada, Shromáždění ESUO jako předchůdce dnešního Evropského parlamentu, Soudní dvůr), které se postupně rozšiřovaly o další a byly upřesňovány jejich kompetence. Jednotlivým institucím bude v dalším textu věnována samostatná kapitola.

ESUO se stalo institucí, na jejíž bázi členské země nekoordinovaly pouze trhy s uhlím a ocelí, ale vytvářely společnou politiku také v dalších oblastech hospodářství. Významné diskuse probíhaly o dopravě, zemědělství, dalších oborech průmyslu a nově také o výzkumu a rozvoji jaderné energie. Celkově tyto diskuse směřovaly k liberalizaci vzájemného obchodu, odstraňování bariér a užší ekonomické i politické koordinaci mezi členskými státy. Potřeba další institucionalizace a právní úpravy tohoto vývoje vedly k dohodě o sérii dalších smluv, které byly podepsány v roce 1957 v Římě⁶. Tyto tzv. Římské smlouvy (podepsané společně se Smlouvou o EURATOM, která se týkala využívání jaderné energie) stanovily podobu integrace a směr jejího vývoje na další desetiletí. Podpis Římských smluv znamenal vytvoření Evropského hospodářského společenství (EHS) a potvrzení směru k užší spolupráci západoevropských zemí a k další evropské integraci.

1.2.3 Evropské hospodářské společenství

Hlavním cílem EHS bylo vybudování společného trhu, a tedy volného pohybu osob, služeb, zboží a kapitálu. Šlo samozřejmě o postupný vývoj, předpokládalo se rozdělení do jednotlivých etap a postupné naplňování výše uvedených cílů. Přes různosti názorů na některé aspekty spolupráce a odlišné priority jednotlivých členů se tyto cíle v zásadě dařilo

⁶ Pozn.: při datování jednotlivých smluv zpravidla dochází k uvádění dvou termínů, lišících se zhruba o jeden rok. Je to dáno tím, že jednotlivé smlouvy vstoupily v platnost až po ratifikaci v členských zemích. Např. Římské smlouvy tak byly podepsány 27. 3. 1957, ale vstoupily v platnost 1. 1. 1958.

plnit (např. celní unie bylo mezi členskými státy dosaženo v roce 1968, o něco dříve, než se původně předpokládalo). Zároveň docházelo k dalšímu dotváření jednotlivých institucí společenství.

Období 60. a 70. let tedy znamenalo uskutečnění celní unie mezi jednotlivými státy a postupné vytváření jednotného trhu. Přes dosažené výsledky v ekonomických parametrech integrace bylo doprovázeno celou řadou vnitřních problémů a krizí, zejména v 60. letech. Vedle otázek fungování integrace samotné šlo také o spory týkající se dalšího rozšiřování Společenství. Pod vlivem politiky tehdejšího francouzského prezidenta de Gaulla vetovala Francie vstup Velké Británie, která o členství zažádala v roce 1961 společně s Irskem a Dánskem. K hledání východiska probíhající krize přispěl zejména tzv. Lucemburský kompromis, dosažený v roce 1966, který zejména nově definoval pravidla hlasování a otázky spojené s podporou zemědělství. Tím se také otevřela cesta prvnímu rozšíření Společenství – v roce 1973 se plnoprávními členy staly Velká Británie, Irsko a Dánsko⁷. Přes krizové období, ve kterém se celkový proces integrace nacházel, vznikaly dále iniciativy, které měly pro další vývoj Evropy zásadní důsledky. Zejména šlo o tzv. Wernerův plán⁸, představený v roce 1970. Tento plán předpokládal vybudování měnové unie členských zemí Společenství v třístupňovém stadiu a přes dále trvající rozpory v přístupu k další integraci na začátku 70. let se později stal jedním z hlavních východisek pro vytváření společné evropské měny.

Navzdory řadě problémů, se kterými se Evropské společenství⁹ potýkalo, hrálo pro rozvoj západní Evropy zásadní roli a v důsledku toho docházelo k postupnému přechodu států sdružených v EFTA a také k žádostem o vstup zemí, kde se během 70. a 80. let obnovil demokratický politický režim. Do této druhé kategorie patřilo Řecko (přijato v roce 1981), Španělsko a Portugalsko (obě země členy od roku 1986). V polovině 80. let, kdy došlo ke klíčovému prohloubení evropské integrace, bylo členy Společenství celkem 12 zemí.

1.2.4 Jednotný evropský akt

V roce 1985 zahájila svou činnost nová Komise vedená francouzským politikem Jacquem Delorsem. Ten za cíl Komise stanovil posílení nadnárodního charakteru integrace, dobudování společného vnitřního trhu, rozšíření integračních snah do nových oblastí, finanční ozdravení Společenství a změnu atmosféry a důvěry v evropskou integraci a její instituce. Celkový balík různých návrhů se stal obsahem mezivládní konference ukončené na setkání v Bruselu v prosinci 1985. Na tomto setkání byl přijat dokument nazvaný

⁷ Ve stejné době jednalo o přistoupení k EHS také Norsko, ale proti jeho vstupu se vyslovili občané v referendu konaném v roce 1972 – proti bylo 53,5 % hlasujících (zatímco např. v Irsku pouze necelých 17 %).

⁸ Pierre Werner, tehdejší ministr financí Lucemburska, je považován za duchovního otce jednotné měny. Jako zajímavost lze uvést, že v jeho domě v Lucemburku dnes sídlí Velvyslanectví České republiky.

⁹ Pro integrační uskupení evropských zemí v tomto období jsou používány názvy Evropské hospodářské společenství, Evropské společenství nebo Společenství. V současné době je po dalších integračních krocích nahradil název Evropská unie.

Jednotný evropský akt (Single European Act), který představoval vývoj směřující k vytvoření Evropské unie.

JEA měl zásadní význam pro dokončení tvorby vnitřního trhu, který sice byl jako cíl deklarován už dříve, ale vnitřní spory týkající se evropské integrace celkový vývoj v této oblasti výrazně zpomalily. Nově se tedy vnitřní trh, znovu definovaný jako „oblast bez vnitřních hranic, v níž je zajištěn volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu ...“ (tedy známé, tzv. 4 svobody), měl vytvořit v období do konce roku 1992. Řada změn se také týkala fungování evropských institucí, zejména posílení role Rady a Parlamentu.

80. léta byla celkově ve znamení nové dynamiky integrace a posilování jejího nadnárodního charakteru, tj. postupného přenášení některých rolí států na evropské instituce. Rozšířily se také oblasti společné politiky členských zemí – jedním z výrazných projevů této tendence bylo přijetí tzv. Sociální charty v r. 1989. Rychlejší vývoj také dostaly diskuse týkající se zavedení společné měny a přes výhrady některých států (Velká Británie, Dánsko) se vývoj posunoval dále směrem k prohlubování integrace evropských zemí. Ve stejné době došlo v Evropě také ke zcela zásadní politické změně, a to k pádu sovětského bloku a přechodu jeho satelitních zemí k demokracii v roce 1989. Tyto události a rychlá a v zásadě jednoznačná orientace těchto států na země Společenství ukázala přitažlivost integračního procesu a v tehdejší době se ve všech transformujících zemích stala jedním z hlavních prvků politických programů nových vlád snaha o postupné připojení k tomuto uskupení.

1.2.5 Smlouva o Evropské unii

Na přelomu 80. a 90. let byly zahájeny mezinárodní konference, které se zabývaly problémy měnové a politické unie. Ve vývoji evropské integrace dochází k dalšímu zlomu, který byl završen přijetím tzv. Smlouvy o Evropské unii, běžně známé jako Maastrichtská smlouva podle jihoholandského města, kde se konala konference, na níž byla tato smlouva v prosinci 1991 přijata. Smlouva měla pro další vývoj integrace dalekosáhlý význam, daný především značným rozšířením nadnárodního charakteru spolupráce v mnoha oblastech. Šlo zejména o oblasti ekonomické spolupráce definované v tzv. I. pilíři (Evropské společenství), kde bylo rozhodování přesunuto na společné orgány Unie. Další dva pilíře (celková konstrukce Maastrichtské smlouvy byla postavena na tzv. třech pilířích) se týkaly oblastí, kde byla definována mezivládní spolupráce mezi členskými zeměmi. Tzv. II. pilíř se přitom týkal společné zahraniční a bezpečnostní politiky a III. pilíř oblasti justice a vnitra.

Nedlouho po ratifikaci Smlouvy o EU se završil další významný posun integrace, a sice čtvrté rozšíření Unie. Noví zájemci o vstup, a to Rakousko, Norsko, Švédsko a Finsko, už se vstupem rovnou přistupovali ke Smlouvě o Evropské unii. Proto se také ve všech těchto státech konala referenda, která byla – opět s výjimkou Norska – úspěšná. Evropská unie

tedy v tomto období prohloubila svou spolupráci a zároveň se stala uskupením s celkem 15 členy. Šlo tak o poslední rozšíření EU, které nemělo souvislost s geopolitickými změnami po roce 1989.

1.2.6 Další rozšiřování EU, Smlouva z Nice

Začátek devadesátých let tedy představoval pro EU období, kdy nastala nutnost řešit souběžně dva zásadní a složité úkoly: jednak realizovat nástroje a mechanismy obsažené v Maastrichtské smlouvě a jednak reagovat na politické změny ve střední a východní Evropě a vytvořit mechanismy spolupráce s bývalými socialistickými zeměmi, vesměs usilujícími o budoucí členství. Objevovalo se tedy dilema, zda má být prioritou prohloubení integrace na úkor jejího rozšíření, nebo zda má být strategie opačná. V zásadě je možné konstatovat, že členské státy se pokusily o zvládnutí obou těchto úkolů souběžně – docházelo k postupné realizaci Smlouvy o EU a zároveň se utvářely mechanismy spolupráce s novými kandidáty na členství a příprava na jejich přijetí.

Oba tyto cíle s sebou nesly potřebu upřesnění mechanismů Smlouvy o EU. Výstupem těchto snah bylo přijetí tzv. Amsterodamské smlouvy v roce 1997. Tato smlouva především zpřehlednila platný právní rámec, upřesnila pravidla spolupráce v některých oblastech a také jednoznačněji umožnila tzv. vícerychlostní model integrace, tedy situaci, kdy na některých oblastech s nadnárodním řízením se budou podílet jen některé státy, aniž by to narušilo celkovou soudržnost celé EU.

Tlak na další rozšiřování však znamenal potřebu stanovit jasnou strategii vůči novým kandidátům a připravit mechanismy pro fungování EU v případě jejich vstupu. Podmínky pro vstup nových členských zemí byly definovány v rámci summitu Evropské rady v Kodani a jsou známy jako tzv. kodaňská kritéria. Stanovovala požadavky na úroveň demokracie, zajištění lidských práv, fungující státní instituce, tržní ekonomiku a řadu dalších tak, aby kandidátské země v okamžiku vstupu odpovídaly základním standardům fungování společnosti v rámci EU. Zároveň byly Evropskou unií přijaty rozsáhlé programy spolupráce, včetně finanční (zejména program PHARE), které měly urychlit demokratické a tržně-ekonomické změny v jednotlivých kandidátských státech.

Perspektiva takto zásadního rozšíření EU (kandidáty bylo 12 států – kromě deseti bývalých socialistických zemí ještě Malta a Kypr) ovšem vyvolala nutnost další úpravy rozhodovacích mechanismů v rámci EU. Šlo zejména o způsoby hlasování v Radě, počty poslanců v Evropském parlamentu, ale také řadu dalších změn. Při předchozích rozšířeních totiž vždy vstupovaly pouze 3 země naráz a vesměs šlo o státy, ve kterých existovala fungující tržní ekonomika. Kromě Španělska, Portugalska a Řecka šlo také vesměs o státy, kde úroveň fungování demokracie, státních institucí i ekonomiky byla zcela srovnatelná s původními členy Společenství.

Z pohledu kandidátských států proto ještě větší roli než Amsterodamská smlouva sehrála Smlouva z Nice¹⁰. Tato smlouva upřesňovala fungování širšího okruhu institucí a některých společných činností EU, pro historii však zůstane podstatnou připojeným prohlášením o rozšíření Evropské unie, které definuje rozvržení hlasů a mandátů v orgánech EU po předpokládaném rozšíření. Ratifikace této smlouvy, která probíhala následující 2 roky¹¹, otevřela cestu k největšímu (a zřejmě poslednímu hromadnému) rozšíření Evropské unie, ke kterému došlo s platností od 1. května 2004. Rozšíření tehdy zahrnuje deset států, osm zemí bývalého sovětského bloku (Polsko, ČR, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko, Lotyšsko, Litva a Estonsko), Kypr a Maltu. Evropská unie se z 15členného uskupení stala spolkem 27 evropských států.

1.2.7 Konvent, Ústava a Lisabonská smlouva

Rozšíření znamenalo bezesporu velký úspěch samotné myšlenky evropské integrace – členství v EU se stalo jednoznačnou zahraničněpolitickou prioritou všech evropských zemí, které vytvořily nebo obnovily své demokratické státy po roce 1989¹². Zároveň pak přijetí celkem deseti postsocialistických zemí (v zatím poslední vlně rozšíření v roce 2007 se členy stalo ještě Bulharsko a Rumunsko) neznamenovalo ochromení fungování EU, ani nezpomalilo řadu dalších procesů, které v rámci integrace probíhaly, zejména vytvoření společné evropské měny.

Zároveň však bylo nutné upravit mechanismy fungování celého Společenství, protože pravidla přijatá Smlouvou z Nice byla dočasná a předpokládala dokončení institucionálních změn v dalším období. Snahou členských zemí bylo provést zásadní revizi platných dokumentů, protože podstatná část z nich fungovala formou dílčích úprav a doplnění Římských smluv, a vyžadovala tedy novou strukturu a právní úpravu.

V zájmu nalezení co nejširší shody o nové podobě fungování EU byl proto v r. 2002 ustaven tzv. Konvent o budoucnosti Evropy, jehož členy byly vedle zástupců Komise představitelé jednotlivých zemí (reprezentovaní vždy zástupcem vlády, národního parlamentu a Evropského parlamentu). Výstupem jednání Konventu byl návrh na vytvoření Ústavy pro Evropu jako nového základního zákona upravujícího fungování EU. Finální text byl po revizi přijat v roce 2004 v Římě, ale nikdy nevstoupil v platnost, protože byl odmítnut v referendech ve Francii a v Holandsku, a další proces schvalování byl proto ukončen.

¹⁰ Jako obvykle je název vázán na místo mezivládní konference, na níž byla příslušná smlouva přijata. V tomto případě šlo o francouzské město Nice, kde se představitelé evropských zemí sešli v prosinci 2000.

¹¹ A nebyla zcela hladká – Irsko přijalo Smlouvu referendem až na druhý pokus v říjnu 2002.

¹² Kromě těch, které se členy již staly, usilují o členství také další státy bývalé Jugoslávie, Albánie, Moldávie a v závislosti na politické situaci Ukrajina. Dlouhou dobu je kandidátem členství také Turecko – jeho vstup je však předmětem zásadních rozporů s ohledem na jeho velikost a kulturně-náboženské odlišnosti. Reálnou šanci na vstup do EU v nejbližších letech má tak zřejmě pouze Chorvatsko.

Po dlouhých diskusích o dalším postupu byla navrhovaná Ústava upravena do formy soustavy Smluv nahrazujících dosavadní platné smlouvy a tvořící právní a smluvní rámec pro fungování evropské integrace. Tento dokument (nebo spíše soustava dokumentů) byl po složitém ratifikačním procesu pod názvem Lisabonská smlouva schválen, a dnešní EU tedy funguje právě na základě tohoto dokumentu.

Evropská unie se tak stala sdružením 27 zemí s celkovým počtem obyvatel 500 mil. a rozkládající se na celkovém území o rozloze 4,324 mil. km².

Shrnutí

Podoba dnešní Evropské unie se postupně vytvářela od roku 1948, kdy došlo v souvislosti s Marshallovým plánem a s celkovými diskusemi o poválečném uspořádání Evropy k prvním dohodám o ekonomické koordinaci mezi šesticí zakládajících zemí evropské integrace, kterými byly Francie, Německo, Itálie, Holandsko, Belgie a Lucembursko. Významnými mezníky v tomto vývoji bylo vytvoření společného trhu s uhlím a ocelí v r. 1951. Dalším zásadním momentem pro integraci byl podpis Římských smluv v r. 1957, které znamenaly postupnou proměnu v Evropské hospodářské společenství, jehož cílem bylo vybudování společného trhu. Další prohloubení znamenalo přijetí Jednotného evropského aktu v r. 1985, který vedl k dalšímu prohloubení integrace. Společenství postupně přijímalo další členy (nejvýraznější rozšiřování nastalo po pádu sovětského bloku) a postupně se rozšířilo na dnešních 27 členů s tím, že několik dalších zemí o členství usiluje. V souvislosti s rozšiřováním a také dalším prohlubováním byly dále dopracovávány mechanismy spolupráce, zejména v tzv. Maastrichtské smlouvě z r. 1991, známé také jako Smlouva o Evropské unii. Celý mechanismus fungování integrace a jejích institucí byl po několika dílčích změnách a dlouhých diskusích upraven v tzv. Lisabonské smlouvě, která vstoupila v platnost na konci r. 2009.

Klíčová slova

Marshallův plán

OECD (OEEC)

Rada Evropy

Společný trh s uhlím a ocelí

Římské smlouvy

Evropské hospodářské společenství

Maastrichtská smlouva

Smlouva z Nice

Lisabonská smlouva